

Laurențiu Nistorescu

Harta politică a secolului Zece în bazinul carpato-dunărean

The political map of the 10th century in the Carpathian/Danubian space

***Abstract:** Despite the general opinion that the society in the Carpathian-Danubian space had, in the last century of the first millennium, only primary organizational structures, the historical documents testify the existence in this region of some strong pre-state political formations. Some of these are temporarily under the control of foreign political and military elites, but all of them belong to the indigenous population and have a history in the legal and territorial structures of classical and late Antiquity.*

***Cuvinte-cheie:** instituții politice, organizare administrativă, atestări statale, români*

***Keywords:** political institutions, administrative organisation, statal attestations, Romanians*

Secolul Zece este, în ceea ce privește documentarea stărilor de fapt din spațiul carpato-dunărean, cel căruia îi sunt asociate informații explicite, consistente și – mai ales – sistemice referitoare la organizarea politico-administrativă a populației autohtone (daco-românești), care se afla atunci în tranziția de la un așezământ hegemonic la altul. Istoriografia noastră a privilegiat, în contexte a căror analiză excede obiectivul prezentei intervenții, informațiile privitoare la formațiunile etno-politice din vestul și nord-vestul spațiului românesc – mai concret, așa numitele ducate ale lui Menumorut, Gelu și Glad – neglijând aproape cu totul structurile politico-instituționale certificate, prin documente de prim rang, în celelalte arii ale teritoriului românesc: o neglijență, ne permitem să apreciem, cu atât mai contraproductivă, cu cât contextele pe care le relevă documentele în cauză sunt de natură să se verifice și completeze reciproc, contribuind la schițarea unei hărți politice aproape integrale pentru bazinul Carpaților și Dunării de Jos din acel turbulent (dar nu mai mult decât oricare altul) secol Zece.

Formațiuni politice explicit atestate

Cel dintâi document ca importanță probatorie, relativ la problematica pe care o analizăm, este, desigur, tratatul *De Administrando Imperio*¹ al împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul al Imperiului de Constantinopol². Valoarea covârșitoare a acestui tratat, ca sursă a cunoașterii și înțelegerii organizării politico-administrative în spațiul vechii Dacia Magna este dată de faptul că a fost redactată la nivel oficial (aceasta implicând atât un efort de documentare instituționalizat³, cât și adaptarea redactării la destinația documentului, recte educarea moștenitorului tronului), transmițându-se în epocile modernă și contemporană în forma originală și nu ca ecou prelungit prin alte scrieri. În plus, documentul este redactat chiar în secolul Zece, la jumătatea acestuia, descriind cu rigurozitate *status quo*-ul (iar, adesea, și diferite *status quo ante*) din acel moment. În spațiul de referință al analizei noastre – teritoriul vechii Dacia Magna, respectiv, în termeni general geografici, spațiul cuprins între țărmul vestic al Mării Negre, cursurile fluviilor Nistru și Tisa și, respectiv, culmile Munților Balcani – tratatul *De Administrando Imperio* consemnează în termeni expliți următoarele formațiuni politice având un grad de autonomie la limita autodeterminării: Chopon/Giazichopon, Irtim/Iabdiertim și, respectiv, Gyla⁴. Așa cum ne-am străduit să demonstrăm în câteva demersuri anterioare⁵, cele trei formațiuni, asociate de izvor așa-zisului imperiu de stepă al Patzinakiei în temeiul originii și lignajelor elitei politico-militare înstăpânite asupra lor începând cu anul 896, corespund unor autonomii etno-politice autohtone de mare longevitate, care vor reapărea în zorii statalității medievale românești: Ultramontania⁶ în cazul ducatului Chopon, Țara Volohovenilor⁷ în cazul ducatului Irtim, respectiv, voievodatul de Alba Iulia/Bălgrad⁸ în cazul ducatului Gyla.

1. Aici și în continuare, vom utiliza ediția DAI/Moravcsik-Jenkins 1967

2. Reiterăm aici faptul că utilizarea titulaturii de "Imperiu Bizantin" este improprie, ea neaflându-se în uz niciodată în cei peste o mie de ani de existență ai acestei structuri politice (supra)statale, iar formula "Imperiu Roman de Răsărit" își păstrează valoarea de întrebunțare exclusiv pentru perioada în care exista și un "Imperiu Roman de Apus". Termenul oficial de Romania, pe care imperiul cu capitala la Constantinopol și l-a asumat pe întreaga durată de funcționare, și pe care îl privilegiam în demersurile noastre, necesită însă, în anumite cazuri, precizări suplimentare, pentru a evita confuziile cu statul modern România/România.

3. De altfel, capitolul 8 al tratatului (Moravcsik-Jenkins 1985, pg. 54-55) este consacrat descrierii plasării agenților imperiali în "Patzinakia".

4. Moravcsik-Jenkins 1985, pg. 166-169. Celor trei autonomii tardeno-dacice li se adaugă, între Nistru și Bugul de Sud/Nipru, ducatul Charaboi, care poate fi asociată vechii formațiuni a tyrageților; celelalte patru, după cum o afirmă explicit izvorul, sunt situate la est de Nipru.

5. Este vorba, cu precădere, de grupajul "Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor": I – "Un ducat de la gurile Dunării" (Nistorescu 2017-a), "Ducatul Irtim" (Nistorescu 2017-b) și "Ducatul Gyla" (Nistorescu 2017-c).

6. Instituție protostatală localizată în zona Carpaților de Curbură, cu extensie spre est până spre gurile Nistrului și Dunării, iar spre vest până la limitele bazinului Argeșului, delimitată la nord și la sud de valurile romane Tighina-Leova și, respectiv, Brazda și Novac. În ordinea retrocronologică a identităților formale reținute de izvoarele primului mileniu: Părțile Tătărești, Țara Brodniciilor, Cumania Neagră, Chopon, Alpii Valahici, Gothia.

7. Instituție protostatală localizată în zona nordică a arealului moldo-basarabeian, corespunzând anticei formațiuni a carpilor. Această autonomie este direct atestată și în secolul anterior, prin menționarea în Geografia Anonimului Bavarez (*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii, cca. 870*) a neamului unlizilor/ulichilor, a căror situate în bazinul Dunării de Jos, Siretului și Nistrului nu lasă loc de interpretări alternative (Koncha 2012, pg. 17 și urm., Madgearu 2015, pg. 1)

8. Instituție protostatală localizată în spațiul intracarpatic, în bazinul Mureș-Târnave, corespunzând generic subprovinciei antice Dacia Apulensis.

Fapt prea puțin observat și valorificat, descrierea peisajului geo-politic din nord-vestul și centrul spațiului carpato-dunărean pe care ne-o furnizează *De Administrando Imperio* se completează riguros cu cea pe care un alt izvor istoriografic de prim rang, cronica *Gesta Hungarorum* a notarului P/Anonymus⁹, o livrează pentru exact aceeași epocă, cu privire la regiunile vestice și nord-vestice ale aceluiași areal. De mare notorietate în exegeza subiectului, autonomiile politice pe care le consemnează *Gesta Hungarorum* sunt: ducatul de Biharia în Crișana¹⁰, ducatul de Silvania/Ultrasilvania¹¹ în nordul spațiului intracarpatic (bazinul Someșului), respectiv, ducatul de Morisena¹² în câmpia Tisei inferioare, la est de cursul acestui fluviu¹³.

Observăm deci că *De administrando Imperio* și *Gesta Hungarorum* ne oferă, cu o singură excepție¹⁴, o panoramă completă a stării de fapt politico-instituționale din ”emisfera” nordică a teritoriului de sinteză daco-română – jumătatea sudică a acestui spațiu (sau cea mai mare parte a sa) fiind formal tratată ca parte a Țaratului de Preslav, aspect asupra căruia vom reveni mai jos. Complementaritatea datelor relevate de cele două izvoare rezidă nu numai în faptul că nu lasă spații neacoperite între cele două ”domenii teritoriale” descrise, ci – mult mai important – că, puse laolaltă, ele surprind o partajare a spațiului vechii Dacii între maghiari și bissemi/pecenegi, survenită în anul 896 între cele două neamuri migratoare, posibil prin intermediere romeică/bizantină¹⁵, în urma conflictului în care au fost angajate ca efect al atragerii lor în războiul bulgaro-romeic¹⁶. În cazul tratatului redactat de împăratul Constantin Porfirogenetul, acest detaliu este, de altfel, evidențiat și analizat programatic, din perspectiva intereselor Constantinopolului, relațiile dintre pecenegi și maghiari¹⁷, respectiv, dintre pecenegi, maghiari și rușii kieveni¹⁸.

Rămânând în zona formațiunilor politice explicit atestate în secolul Zece, revenim totodată la aspectul evocat mai sus, privitor la caracterul limitativ formal al apartenenței ”emisferei sudice” a spațiului de sinteză daco-română la Țaratul de Pliska/Preslav. Dacă multe aspecte ale hegemoniei timpuriu-bulgare la nordul Dunării continuă să fie, în actualul stadiu al cercetării, neclarificate, avem totuși o certitudine: atât pe malul stâng, cât și pe malul drept al fluviului, funcționau numeroase autonomii politice protostatale,

9. Pentru textul latin, Anonyme 1; pentru versiunea română, Anonymus/Popa-Lisseanu 2001

10. Ducatul lui Menumorut, în termenii izvorului

11. Ducatul lui Gelu, în termenii izvorului; considerat frecvent în exegeză, în mod eronat, ca fiind extins teritorial asupra întregului spațiu intracarpatic.

12. Ducatul lui Glad, ulterior Ahtum, în termenii izvorului; identificat frecvent în exegeză, în mod eronat, cu provincia modernă Banat, ocupând de fapt doar zona de câmpie și piemont a acesteia, precum și câmpia adiacentă de la nord de Mureșul inferior.

13. La vest, în interfluviul Tisa-Dunărea Mijlocie, fiind menționat ducatul lui Salanus, având ca antecedent instituțional anticul regat sarmatic, preluat ulterior de gepizi (și, posibil, precedat de formațiunea autohtonă a saldensilor); această autonomie politică excede însă interesului nostru.

14. Este vorba de extremitatea nordică spațiului daco-român, respectiv, în termeni geografici moderni, de spațiul Bucovinei și Maramureșului.

15. Imperiul de Constantinopol este beneficiarul direct al acestui aranjament, prin care unul din principalii aliați ai inamicului bulgar este neutralizat

16. Conflictul bulgaro-romeic a fost declanșat în anul 894, de noul țar bulgar Simeon (Stephenson 2004, pg. 21)

17. Turki, în termenii izvorului

18. Pasajele ”Despre pecenegi și turki”, respectiv, ”Despre pecenegi, ruși și turki” (Moravcsik-Jenkins 1967, pg. 50-53)

țaratul însuși având (acolo unde suveranitatea sa teritorială era efectivă) structura unui stat compozit, a unei ”țări de țări”¹⁹. Un argument în acest sens, care prezintă pentru analiza noastră un interes special, este faptul că, la anul 943, în fosta provincie imperială romană Scitia Minor/Dobrogea este atestată, printr-o inscripție, o formațiune politică aflată indubitabil sub hegemonia cel puțin formală a Țaratului de Preslav, dar care dispune de propria sa conducere politică, reprezentată atunci de ducele/jupanul Demetrius²⁰. Că nu avem de-a face cu o simplă diviziune administrativă a țaratului bulgar ne conving evenimentele desfășurate în contextul recuceririi de către Imperiul de Constantinopol a teritoriilor dintre Haemus/Balcani și Dunăre: fie că este vorba de delegațiile trimise la împăratul recuceritor Ioan I Tzimiskes de către cetățile din regiune care se supun înaintea înfrângerii finale a forțelor kievene²¹ (cetăți printre care se numără, explicit, și Tomis/Constanța²²), de formulele organizatorice la care apelează autoritatea imperială romeică pentru gestionarea teritoriului reîncorporat (și care fac din Dobrogea, mereu, prin centrul de la Micul Preslav/Isaccea, o entitate administrativă²³) ș.a.m.d., până la configurarea centrului politic Vicina și a statalității cvasiindependente din epoca Balica-Dobrotici, în această regiune a funcționat o autonomie protostatală capabilă, frecvent, să manifeste inițiative politico-militare distincte de cele ale autorității hegemonice, fie ea a Țaratului de Pliska/Preslav, a Imperiului de Constantinopol sau, mai apoi, a Țaratului de Târnovo.

Formațiuni politice implicit atestate

Aceiași raționament ne obligă să constatăm existența, înăuntrul așezământului politico-statal supraregional al Țaratului de Preslav, pentru acest secol Zece (dar, implicit, și ca *status quo ante*), și a altor autonomii politice, care sunt însă atestate implicit, prin contextele evenimentțiale care le implică. Rămânem în același an 971, al destrămării Țaratului de Preslav în conjunctura mai largă a războiului bulgaro-kieveano-romeic, pentru a observa că în regiunea dintre Munții Haemus/Balcani și Dunăre iau ființă cu rapiditate – ceea ce denotă preexistența unor structuri administrative autonome și a unor elite în măsură să se ralieze noului *status quo* – două noi provincii imperiale/theme, corespunzând, deloc surprinzător, celor două provincii create de împăratul Diocletian în

19. Caracterul compozit al statului timpuriu-bulgar este confirmat și de evenimentele din anul 866, asociate adoptării oficiale a creștinismului, care dezvăluie că statul lui Boris-Mihail era format din zece unități administrative, reprezentate în consiliul regal de 100 de demnitari (Curta 2013, pg. 113, Todorov 2010, pg. 182-183)

20. Curta 2006, pg. 229, Pascu 1972, pg. 56, Petkov 2008, pg. 38.

21. Amintim, desființarea Țaratului de Preslav din anul 971 este un efect secundar al contraofensivei romeice împotriva forțelor kievene ale cneazului Sviatoslav, a cărui campanie devastase deja statul bulgar.

22. Runciman 1930, pg. 212. Constanța s-a predat împăratului Ioan Tzimiskes al Constantinopolului încă din luna martie, înainte ca trupele acestuia să pornească spre capitala bulgară Preslav și, de aici, spre Durostorum/Silistra, unde se baricadase cneazul Sviatoslav. (Kazhdan 1991, pg. 2092).

23. Cetatea este redenumită Theodoropolis în 971, când aici este instalat strategul Sisinius (Madgearu 2013, pg. 126, Stephenson 2004, pg. 53, Zbucă 2001, pg. 276). De asemenea, după resurecția bulgară – așa-numita **răscoală a Comitopolilor** - și deplina instalare a autorității Constantinopolului prin campania din 1001 a **împăratului Vasile al II-lea, în zona dobrogeană sunt numiți strategii, succesiv, Leo Pegonites și Ioan Malesius** (Stephenson 2004, pg. 63-64).

aceiași spațiu: thema Mesopotamiei Occidentale²⁴ (cu reședința la Durostorum) în zona vechii provincii Moesia Secunda, respectiv, thema Moravon²⁵ (cu reședința la Bononia/Vidin) în zona vechii provincii Dacia Ripensis. Apreciem ca fiind deloc surprinzătoare corespondența practic perfectă dintre aceste formațiuni și provinciile consacrate ale Imperiului Roman, din epoca unității încă nedesfăcute a acestuia, întrucât durata de funcționare a unităților administrative create de Diocletian a fost semnificativă (peste trei secole până la anarhia slavoidă, în condițiile în care provinciile dioclețiene reconfigurau într-o măsură limitată organizarea administrativă anterioară, care a dăinuit la rândul său, în această regiune, aproape patru veacuri, fără a mai lua în considerare și antecedentele preromane), iar funcționarea instituțională pe astfel de intervale este de natură să creeze reflexe socio-structurale puternice și elite locale (oficiale și/sau alternative) care-și construiesc pe această bază propria legitimitate.

Poate cel mai ilustrativ domeniu al acestui mecanism de perpetuare instituțională autonomă în reprezintă ierarhiile ecleziastice, care conservă pentru intervale foarte lungi un anumit *status quo*, inclusiv sub dimensiunea politico-teritorială a acestuia. În cazul nostru, relevante sunt, printre altele: consemnarea eparhiilor Dacia Ripensis și Moesia în scrisoarea adresată de Papa Nicolae I, în anul 860, împăratului Mihail al III-lea de Constantinopol²⁶; menționarea mitropoliei de Tomis într-o *Notitia* a Patriarhiei de Constantinopol din anul 869²⁷; reprezentarea mitropoliei de Morava/Margum, prin ierarhul Agathon, la sinodul din 879-880 de la Constantinopol²⁸; menționarea episcopiei de Drustur/Drista în lista episcopatelor din Țaratul de Preslav, redactată nu mult după anul 927²⁹.

De atestări indirecte, prin contextualizare evenimentială, au parte însă și autonomiile politice atestate direct, mai sus amintite. Spre exemplu, în anul 885, trupele kievene sunt angajate în mai multe conflicte militare cu ulichii³⁰ (Țara Volohovenilor, iar din 896, ducatul Irtim) și, respectiv, cu tiverții³¹ (din 896, ducatul Charaboi)³² – pentru ca, în anul 940, ulichii/volohovenii să fie din nou angajați într-o confruntare militară cu cnezatul de Kiev³³, pe malul Nistrului, în urma căreia o parte a acestei populații (foarte

24. Stephenson 2004, pg. 53, Madgearu 2013, pg. 126. Aici este instalat ca guvernator (protospătar și strateg) generalul romeic Catacalon.

25. Madgearu 2013, pg. 126. Această temă pare să-și fi început efectiv funcționarea abia în anul 975, fiind rapid pierdută de Imperiul de Constantinopol, anume în anul 986. Din perspectiva pe care o analizăm, efemeritatea themei romeice/bizantine (care, subliniem, corespunde ținutului Timoc) este irelevantă, esențială fiind evidențierea faptului că aici exista o structură politică autonomă suprapusă de marile stăpâniri ale Țaratului de Preslav, Imperiului de Constantinopolului și Țaratului de Târnovo – structură care, de altfel, va mai ieși la lumină prin manifestări de sine stătătoare și cu prilejul destrămării celui din urmă, ca stat al Vidinului (al lui Srațimir).

26. Zugravu 2008, pg. 716-719, Madgearu 1986, pg. 319

27. Mălinaș 2016, pg. 71

28. Komatina 2016, pg. 103

29. Dimitrov 2010, pg. 51, Atanasov 2014-b, pg. 551

30. Termenul *ulichii*, care a generat unele confuzii în analiza contextelor surprinse de pasajele timpurii ale Cronicii lui Nestor, nu este altceva decât transliterarea termenului *vlahi* în textele timpurii-kiievene, pe baza versiunii turcofone (*ulag*) a acestui etnonim.

31. Transliterarea timpurii-kiieveană a etnonimului *tyrageți*

32. Postică 2007, pg. 236, Cross-Sherbowitz-Wetzor 1953, pg. 61

33. Postică 2007, pg. 237, Raev 2007, pg. 339

probabil, cea din stânga fluviului) își caută adăpost în zonele aflate sub protectoratul Constantinopolului. Ne-am oprit asupra acestei exemplificări (dintr-o suită altminteri nu foarte extinsă), întrucât consemnarea într-un alt izvor contemporan³⁴ a identității vlahice pentru o autonomie politică pe care tratatul *De Administrando Imperio* o desemnează ca pecenegă este de natură clarifică structura etno-culturală a acestui așezământ politic: o ”țară” a unei populații autohtone, de certă origine daco-romană, căreia populația imigrantă a pecenegilor îi furniza doar facțiunea dominantă a elitei politico-militare.

Privită în ansamblu, harta politică a bazinului carpato-dunărean din secolul Zece ne înfățișează nouă formațiuni protostatale atestate direct sau indirect – ducatele de Biharia, Sylvania, Morisena și Alba Iulia/Bălgrad (Gyla), ținuturile volohovenilor (Irtim) și brodnicilor (Chopon), respectiv, autonomiile provinciale sud-dunărene de Bononia/Vidin, Durostorum/Silistra și Tomis-Preșlavița – plus două ”pete albe”: cea din extremitatea nordică a teritoriului vechii Dacia Magna (zona Maramureș-Bucovina) și cea dintre Dunăre și Carpații Meridionali, de la vest de aliniamentul anticului *limes Transalutanus*. În ceea ce privește prima ”pată albă”, deși stadiul actual al cercetărilor nu ne îngăduie să detaliem, putem afirma că era organizată, la rândul său, într-o autonomie politică: cea care va intra în lumina izvoarelor istorice moderne sub identitatea voievodatului lui Dragoș și Bogdan³⁵ și care avea ca antecedent antic regatul costobocilor³⁶. Este greu de decelat, deocamdată, dacă și în ce măsură această autonomie politică a participat la constituirea statalităților nord-carpătice (în particular, a formațiunii croaților albi și, ulterior, a cnezatului de Halici), dacă, cât și în ce formulă a fost subordonată unor structuri statale mai mult sau mai puțin longevive configurate între versanții nordici ai Carpaților și țărmurile Balticii (precum, bunăoară, principatul Moraviei), dar faptul că aici a funcționat neîntrerupt o autonomie politică se susține prin tot mai numeroase argumente logico-istorice, documentare și arheologice³⁷.

Autonomiile nord-dunărene postauréliene

Un document târziu, în raport cu orizontul cronologic de referință pentru intervenția noastră, anume Diploma Cavalerilor Ioaniți din iunie 1247, referindu-se la starea de fapt din teritoriile de la sud de Carpații Meridionali și de la vest de *limes Transalutanus*, cea de-a doua ”pată albă” a hărții secolului Zece, folosește expresia ”rămâne a valahilor, ***așa cum l-au stăpânit și până acum***” (subl. ns.)³⁸. Formal, textul nu ne îndreptățește să considerăm realitățile politice descrise în acest spațiu ca fiind de atestare directă și pentru o epocă plasată cu trei veacuri mai devreme – motiv pentru care nici nu procedăm ca atare – deși un asemenea interval se încadrează în memoria colectivă vie. Dispunem însă de suficiente

34. Contemporan în sens larg, din perspectiva conținutului

35. Dacă cei doi principii maramureșeni sunt databili abia la jumătatea secolului XIV, este de reținut că *Terra Maramorosiensi* este atestată cu cel puțin două generații mai devreme, în 1299 (Pascu 1972, pg. 154, 210).

36. Neam (uniune tribală) asociată Daciei, atestată continuu între secolele I î.Hr.-III d.Hr. În secolul II, regatul costoboc devine clientelă Romei, apoi își continuă existența sub dominația vandalilor hasdingi.

37. Cităm, chiar pentru secolul X, cu un argument de natură arheologică: descoperirea în Maramureșul istoric a unui tezaur princiar, datat în intervalul 903-940 (Pascu 1972, pg. 34).

38. ”*Quam Olatis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt*”. Pentru textul latin și traducerea românească, DCI/TV.

alte atestări, directe sau indirecte, care acoperă acest răstimp, certificând astfel documentul cancelariei maghiare – și, implicit, făcând nenesesară o supralicitare metodologică. Unele dintre acestea vizează nemijlocit autonomia care ocupă zona centrală a acestui spațiu, *Terra Litua*³⁹. Astfel, cu două generații înaintea redactării Diplomei Cavalerilor Ioaniți, mai precis în luna septembrie a anului 1190, ducele Litovoi, un predecesor al titularului din diplomă⁴⁰, din generația bunicilor acestuia, participă la campania anticumană pe care generalul romeic Ioan Dukas, unchiul împăratului Isaac Angelos de Constantinopol, o desfășoară la nordul Munților Haemus/Balcani⁴¹. Faptul că operațiunile se desfășoară în imediata vecinătate a Țării Litua, împrejurarea că obiectivele acestei campanii sunt de imediat interes pentru această formațiune și detaliul întăritor că acest duce Litovoi servește drept călăuză pentru comandantul Ioan Dukas nu lasă loc de dubii cu privire la asocierea dintre personaj și autonomia politică corespunzătoare Olteniei moderne. Aceeași demnitate, un lider omonim al Țării Litua, este atestată și în secolul anterior, respectiv, în 1040-1041, certificând faptul că instituția teritorial-politică se afla și atunci în ființare. Concret, în contextul desfășurării revoltei antibizantine a principelui Petru Delian (un ecou târziu al insurecției Comitopulilor⁴²), declanșată la Belgrad în primăvara anului 1040, este atestat ca fruntaș din cercul de încredere al conducerii centrale a insurgenților, un comandant militar desemnat tot ca Litovoi⁴³. Și în acest caz, avem certitudinea că liderul militar în cauză reprezintă autonomia politică olteană: întâi, pentru că Țara Litua se află în imediata vecinătate a centrului politic de inițiere a insurecției, apoi pentru că exponentul său ocupă în ierarhia insurgenților un loc suficient de înalt pentru a i se încredința la un moment dat responsabilitatea administrării, ca guvernator, a unei regiuni recent cucerite⁴⁴.

Țara Litua este, în descrierea Diplomei Cavalerilor Ioaniți, doar o componentă a unui angrenaj mai larg de autonomii politice care funcționează de multă vreme în spațiul respectiv, în care – la data emiterii documentului, mai sunt incluse Țara Severinului/*Terra Zeurini*, cnezatele unor anume Ioannes și Farcaș, Țara Hațegului/*Terra Harszoc*, precum și Țara Muscelului (a lui Myscelav/Seneslau)/*Terra Szeneslai*⁴⁵. Or, pentru acest ansamblu

39. O analiză mai detaliată a problematicii, la Nistorescu 2015

40. Atragem atenția asupra unui aspect frecvent ignorat în analiză: titulatura Litovoi nu este un antroponim uzual, ci un politonim, o demnitate politico-administrativă, termenul fiind explicit derivat din compusul *Litua-voievod/voievodul Țării Litua*.

41. Madgearu 2014, pg. 90

42. De altfel, liderul răscoalei pretinde că este fiul principelui Gabriel Radomir și nepot al țarului Samuel Comitopulul, iar desfășurarea operațiunilor (inițial spre Niș și valea superioară a Moravei, apoi în centrul Peninsulei Balcanice) denotă intenția de refacere a domeniului teritorial care servise Comitopulilor ca bază pentru ambiția de refacere a țaratului timpuriu-bulgar.

43. Madgearu 2013, pg. 126, Kazhdan 1991, pg. 601, Stephenson 2004, pg. 130-131

44. Este vorba de garnizoana Devol din thema Hellas (în vecinătatea centrului urban Demetrias), motiv pentru care ducele Litovoi primește și adaosul de titlatură ”de Devol”. Interpretarea că acest Litovoi ar fi originar din Devol, necritic îmbrățișată de o mare poarte din exegeză, este demontată de faptul că această zonă nu-i oferă nici un sprijin, ba mai mult, favorizează capturarea sa de către trupele ducelui de Thesalonic, care-l va preda forțelor bizantine (Stephenson 2004, pg. 130-131).

45. DCI/TV. Potrivit analizei lui Ioan Aurel Pop (Pop 2008, pg. 226-227), ducatele Litua, Muscel, Hațeg, precum și cnezatele conduse de Ioannes și Farcaș sunt componente, cu grade diferite de autonomie (implicit și statute juridice distincte) ale Țării Severinului – situație care, apreciem noi, sugerează o longevivă dăinuire a reorganizării teritoriilor nord-dunărene din epoca împăratului Iustinian (jumătatea sec. VI), cel care a și rebotezat, vremelnice, orașul portuar de la cataractele Dunării cu numele împărătesei Theodora.

politico-teritorial, atestările directe și indirecte certifică și pentru epocile anterioare existența unei organizări politico-juridice bine cristalizate. Ne vom limita, aici, să evocăm patru elemente din veacul anterior secolului Zece, de referință pentru noi. Astfel, știm că în primăvara anului 824, o delegație a *praedecenti*-lor se prezintă la curtea de la Aachen a împăratului francilor, cerând protecție în fața atacurilor bulgarilor turanici⁴⁶. Nici o îndoială cu privire la identitatea instituțional-teritorială a acestor *praedecenti*: atestarea îi localizează explicit ” **în Dacia de lângă Dunăre, din vecinătatea bulgarilor / contermini Bugaris Daciam Danubio adiacentem incolunt**”. De asemenea, nici o îndoială asupra consecințelor acestei acțiuni diplomatice, care confirmă prin natura sa existența unui așezământ politico-juridic de statut (pre)statal: opt ani mai târziu, în 832, în tratatul încheiat la Hamburg cu împăratul Ludovic cel Bun de o delegație a Țaratului de Preslav, privitoare la vecinătatea dintre cele două puteri europene, va fi stipulat faptul că în aria dintre Tisa și Dunăre va exista o zonă de neutralitate⁴⁷. Tot astfel, spre sfârșitul aceluiași veac, cândva după anul 880, **în această Dacia de la nordul Dunării își face apariția o misiune condusă de Jandow**, unul dintre discipolii fraților Chiril și Metodieu – obiectivele misiunii, asociate răspândirii unui nou sistem de scriere și a unor inovații religioase implicite, reclamând cu necesitate logică existența unei vieții politico-organizatorice, inclusiv a unei cancelarii, bine structurate⁴⁸. Nu în ultimul rând, reținem și faptul că, prin anul 890, regele Alfred cel Mare al Wessex-ului consemnează în tratatul său de geografie că la răsărit de Moravia se află neamul dacilor, ”care au fost odinioară goți” și care nu se află sub controlul Țaratului bulgarilor⁴⁹.

Câteva observații preliminare

O primă observație pe care o putem formula, la finalul acestei prezentări, este aceea că, pe durata secolului Zece, întregul spațiu carpato-dunărean era acoperit de structuri instituționale politico-teritoriale de natură cel puțin protostatală. Explicit, fiecare dintre autonomiile politice identificate dispuneau de trăsăturile esențiale ale statalității (un raport exclusiv între o anumită populație și teritoriul ocupat de aceasta, respectiv, un sistem instituțional centralizat⁵⁰), beneficiind în plus de recunoașterea ca atare, cel puțin implicit, prin statuarea unor raporturi de alianță/confederare, hegemonie sau confruntare, din partea

46. Barnea 2001, pg. 33, Komatina 2010, pg. 68-69

47. Xenopol 2014, pg. 370, Madgearu 2013, pg. 125

48. Ulman 1762, pg. 209-210; Xenopol 2014, pg. 408-409. Sincron cu Jandow, în Ultramontania (după 896, ducatul Chopen) sosește cu o misiune similară Moznopon.

49. Madgearu 2005, pg. 50

50. Statul, ca instituție politico-juridică, se definește prin reunirea sistemică a trei componente fundamentale: teritoriul, populația și așezământul instituțional de autoritate. Un sistem este, să amintim, suma elementelor, dar și a relațiilor dintre elementele sale. În cazul statului, aceasta înseamnă că trebuie să luăm în calcul, în identificarea organizării statale, și natura relațiilor dintre elementele invocate. Astfel, raporturile în care o populație trebuie să se afle cu teritoriul asumat, pentru ca ambele să constituie elemente ale statalității, nu se pot limita la simpla utilizare exclusivă a teritoriului, ci trebuie să îmbrace forma relației de proprietate, cu toate dezmembrămintele sale. Similar, structurile de autoritate constituite înăuntrul populației în cauză trebuie să aibă stabilitate și durată multigenerațională, respectiv, să fie depersonalizabile, iar raporturile dintre autoritate și teritoriu urmând să fie caracterizată prin monopolaritate/legitimitate, exclusivitate și atotcuprindere. O dezvoltare a subiectului, la Nistorescu I.

instituțiilor similare din vecinătatea apropiată. De altfel, factorul determinant pentru această stare de fapt îl constituie particularitatea că această vecinătate apropiată includea singurele instituții de statalitate⁵¹ deplină din Europa acelu orizont cronologic: Imperiul de Constantinopol și Țaratul de Pliska/Preslav, cu observația că cele două configurau, împreună, un *commonwealth* social-economic, religios și de model civilizațional, marcat de sciziune operațională doar la nivel politico-militar.

Această primă observație nuanțează semnificativ imaginea canonică păstrată de istoriografia noastră, potrivit căreia, în Epoca Anului O Mie, societatea autohtonă se afla doar într-un stadiu incipient de organizare politică, care urma unui îndelungat hiatus socio-organizațional – dar avem a constata, cu mulțumire, că în ultimele decenii s-au făcut pași semnificativi pentru corectarea unei asemenea imagini ce subzistă, vădit, din perioada începuturilor istoriografiei moderne. Nuanțarea este și mai semnificativă dacă ținem cont de faptul, rar pus în evidență până acum, că aceste autonomii care alcătuiau harta politică a spațiului vechii Dacia Magna la nivelul secolului Zece aveau, fiecare, o îndelungată istorie, chiar o continuitate instituțională a ființării, cu fireasca precizare că avem de-a face cu o continuitate neliniară, caracteristică de altfel și evoluției instituțiilor de statalitate deplină. Mergem și mai departe și afirmăm, ferm, că pe întreaga durată a ”mileniului migrațiilor”, societatea de la Dunărea de Jos a dispus de una și aceeași rețea de autonomii politice, care s-au reconfigurat o dată cu metamorfozele contextului structural-evenimential, însă exclusiv la nivelul suprastructurii instituționale.

O a doua observație vine în complementaritatea celei dintâi: toate formațiunile politice din spațiul carpato-dunărean au avut, în acest secol Zece (ca și în cele anterioare), o bază etno-culturală unitară, explicit sau implicit identificată ca daco-romanică/vlahă. Caracterul autohton, sub aspect etno-cultural, al formațiunilor din acest spațiu nu exclude implicarea substanțială în configurarea unei mari părți a elitelor politico-militare (posibil și a celor ecleziastice sau economice) a unor grupări alogene – cele de origine bulgară și pecenegă fiind cu precădere manifeste în acest interval – acest aspect explicându-se și, totodată, certificând atât faptul că societatea din acest spațiu este amplu integrată contextului general, cât și necesitatea metodologică de a nu supralicita în privința caracterului statal al acestor autonomii politice: cu efemere pasaje de manifestare în conjuncturi prielnice, ele nu se comportă precum cele care ating statalitatea deplină, clasificarea lor ca (doar) formațiuni protostatale fiind justificată, printre altele, și de absența, în termeni reali, structural-evenimentiali, a capacității de formare decizională suverană. Categoria de protostat este, aici, pe deplin echivalabilă cu cea de peristat⁵², întrucât aceste autonomii s-au configurat, au dăinuit și au evoluat – firească, nu doar în secolul Zece – ca extensiuni

51. În termeni limitativ structurali, pot fi considerate ca având statalitate deplină (în înțelesul deplinei suveranității), la nivelul Europei secolului Zece, și principalele două facțiuni ale recent dezmembratului Imperiu Carolingian. Dacă le excludem totuși din această categorie este pentru că așezămintele instituționale de care dispuneau fiecare dintre acestea erau încă fragmentare și cu o longevitate de funcționare redusă, stare de fapt care a pus în discuție, frecvent, chiar centralismul lor politic.

52. Peristatalitatea presupune faptul că așezământul politico-juridic astfel definit prelungeste unele instituții fundamentale ale unei arhitecturi de statalitate deplină: în cazul nostru, autonomiile carpato-dunărene se dovedesc a fi puternic dependente de instituțiile juridice constantinopolitane (care furnizează norma juridică), de cele sacerdotale (care furnizează deopotrivă dogma și ierarhia superioară), precum și de cele economice (prin monedă, comerț ș.a.m.d.)

instituționale ale așezămintelor (supra)statale din proximitatea sudică: întotdeauna și sub toate dimensiunile interdependențelor statale Romania/Imperiul de Constantinopol, parțial (sub aspect cronologic, dar și teritorial) și doar în măsuri pe care le vor putea stabili obiectiv și relativ comensurabil doar cercetările ulterioare Țaratul de Pliska/Preslav.

Această stare de fapt va începe să se modifice, gradual și cu semnificative inconsecvențe procesuale, abia începând din secolul următor.

Bibliografie:

Izvoare:

Anonymus/Popa-Lisseanu 2001

Anonymus, *Gesta Hungarorum*, Popa-Lisseanu, G. (trad., ed.), Ed. Mentor, București

DAI/Moravcsik-Jenkins 1967

Constantin Porfirogenetul, *De Administrando Imperio*, Moravcsik, Gy. (ed.), Jenkins, R.J.H. (trad.), Ed. Dumbarton Oaks, Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University, Washington D.C.

Volume:

Cross-Sherbowitz-Wetzor 1953

Cross, Samuel Hazzard, Sherbowitz-Wetzor, Olgerd P. (trad., ed.), *The Russian Primary Chronicle. Laurentian Text*, Ed. The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Massachusetts

Curta 2006

Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge

Kazhdan 1991

Kazhdan, Alexander P. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol 1-2-3, Oxford University Press,

Madgearu 2014

Madgearu, Alexandru, *Asăneștii – Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște

Mălinaș 2016

Mălinaș, Ioan Marin, *Pentarhia*, vol. III – *Regele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărutul nordic al Mării Negre*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Pascu 1972

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj

Petkov 2008

Petkov, Kiril, *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century: The Records of a Bigone Culture*, Ed. Brill, Leiden

Postică 2007

Postică, Gheorghe, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII)*, Ed. Academiei Române, București

Runciman 1930

Runciman, Steven, *A History of the First Bulgarian Empire*, Ed. G. Bell & Sons, London

Stephenson 2004

Stephenson, Paul, *Byzantiums Balkans Frontier – A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge

Ulman 1762

Ulman, Marian, *Alt-Mähren, das ist geographisch-chronologisch-historische Beschreibung zweyer nach einander gewesten Königreichen I. Der Markomanen II. Der Slawen, Slawinern oder Speneten*, Ed. Bocatelli, Augsburg

Xenopol 2014

Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Ed. Saeculum I.O., București

Zugravu 2008

Zugravu, Nelu (ed.), *Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis/Izvoarele istoriei creștinismului românesc*, Ed. Universității "Alexandru I. Cuza", Centrul de Studii Clasice și Creștine, Iași

Articole:

Atanasov 2014-b

Atanasov, Georgi, *Durostorum - Dorostol – Drastar – Silistra. The Danubian Fortress (4th - 19th c.)*, în "Corpus of Ancient and Medieval Settlements in Bulgaria", vol. 2 "Thracian, Greek, Roman and Medieval Cities Residences and Fortresses", Ed. University of Shumen Press, Sofia, pg. 493-587

Barnea 2001

Barnea, Ion, *Bizanțul și lumea carpato-balcanică*, în Pascu, Ștefan, Teodorescu, Răzvan, "Istoria Românilor", vol III "Genezele românești", Ed. Enciclopedică, București, pg. 29-38

Curta 2013

Curta, Florin, *Gift-giving and Violence in Bulgaria and Poland. A Comparative Approach to Ruling Strategies in the Early Middle Ages*, în Mozdziuch, Slawomir, Wiszewski, Przemyslaw (ed.), "Consensus or Violence? Cohesive Forces in Early and High Medieval Societies (9th-14th c.)", Ed. Institute of History at the University of Wrocław, pg. 113-144

Dimitrov 2010

Dimitrov, Ivan Zhelev, *Bulgarian Christianity*, în Parry, Ken (ed.), "Eastern Christianity", Ed. Wiley-Blackwell, pg. 47-72

Komatina 2010

Komatina, Predrag, *The Slavs of the Mid-Danube basin and the Bulgarian expansion in the first half of the 9th century*, în "Zbornik Radova Bizantološkog Instytuta", nr. XLVII, Ed. Institutul de Studii Bizantine, Belgrad, pg. 55-82

Komatina 2016

Komatina, Predrag, *Military, administrative and religious strongholds on the Danubian frontier: the example of Morava and Branicevo*, în Maksimovic, Ljubomir, Trivan, Jelena (ed.), "Byzantine heritage and Serbian art I-III – Processes of Byzantinisation and Serbian archaeology", Ed. Institute for Byzantine Studies, Serbian Academy of Science and Art, Belgrad, pg. 103-108

Koncha 2012

Koncha, S., *Bavarian Geographer on Slavic Tribes from Ukraine*, în "Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv – Ukrainian Studies", nr. 16/2012, Ed. Taras Shevchenko National University, Kiev, pg. 16-21

Madgearu 1986

Madgearu, Alexandru, *Români în secolul al IX-lea în lumina scrisorii papei Nicolae I către împăratul Mihail III*, în "Studii și cercetări de istorie veche și arheologie", nr. 37/4, Ed. Institutul de Istorie "N. Iorga" al Academiei Române, București, pg. 318-325

Madgearu 2005

Madgearu, Alexandru, *Transylvania and the Bulgarian expansion in the 9th and 10th centuries*, în "Acta Musei Napocensis", nr. 39-40/2002-2003, Ed. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, pg. 41-61

Madgearu 2013

Madgearu, Alexandru, *Confrontations between Hungary, the Byzantine Empire and Bulgaria for the Bel-*

grade-Vidin Border Region in the 9th-14th Centuries, în "Transylvanian Review", vol. XXII/2013, nr. 4, Ed. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, pg. 125-133

Madgearu 2015

Madgearu, Alexandru, *Vlach military Units in the Byzantine Army*, în Panov, Mitko B. (ed.), "Samuel State and Byzantium: History, Legend, Tradition, Heritage – Proceedings of the International Symposium Days of Iustinian I, Skopje 18-18 oct. 2014", Ed. Euro-Balkan University, Skopje, pg. 47-55

Nistorescu 2015

Nistorescu, Laurențiu, *Un Litovoi înainte de Litovoi?* - în Acta Centri Lucusiensis, nr. 3A/2015, Ed. CSDR Lucus Timișoara, pg. 37-44

Nistorescu 2017-a

Nistorescu, Laurențiu, *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (I). Un ducat de la gurile Dunării*", în "Rigoare-Adevăr-Valoare: Omagiu prof. univ. dr. Radu Păiușan", Narai, Eusebiu (coord.), Ed. Universității de Vest Timișoara, 2017, pg. 58-79

Nistorescu 2017-b

Nistorescu, Laurențiu, *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (II). Ducatul "Irtim"* – în Quaestiones Romanicae nr. V, Ed. Universitatea de Vest Timișoara & Universitatea Szeged, Ed. Jate Press Szeged, pg. 672-678

Nistorescu 2017-c

Nistorescu, Laurențiu, *Instituții protostatale daco-române din epoca migrațiilor (III). Ducatul Gyla* - în Acta Centri Lucusiensis, nr. 5A/2017, Ed. CSDR Lucus Timișoara, pg. 33-42

Pop 2008

Pop, Ioan Aurel, *Noi comentarii asupra Diplomei Cavalerilor Ioaniți (1247) și a contextului emiterii sale*, în Țicu, Dumitru, Câdea, Ionel (ed.), "Românii în Europa medievală (Între Orientul bizantin și Occidentul latin) – Studii în onoarea profesorului Victor Spinei", Ed. Istros & Muzeul Brăilei, Brăila, pg. 225-242

Raev 2007

Raev, Mikhail, *The Russian-Byzantine treaty of 971: Theopholos and Sveneld*, în "Revue des Etudes Byzantines" nr. 64-65/2006-2007, Ed. De Boccard, Paris, pg. 329-340

Todorov 2010

Todorov, Boris A., *Coercition and reconciliation: The Roman mission of AD 866/7 and the internal conflicts in Bulgaria*, în Stepanov, Tsvetelin, Kazakov, Georgi (ed.), "Medieval Christianitas – Different Regions, Faces, Approaches", Ed. Medievalia Christiana, Sofia

Zbucă 2001

Zbucă, Gheorghe, *Revenirea Imperiului bizantin la Dunărea de Jos*, în Pascu, Ștefan, Teodorescu, Răzvan, "Istoria Românilor", vol III "Genezele românești", Ed. Enciclopedică, București, pg. 271-288

Webografie:

Anonyme 1

<http://remacle.org/bloodwolf/historiens/anonyme/bela.htm> , 20.12.2017

DCI/TV

<https://tiparituriromanesti.wordpress.com/2012/10/25/diploma-cavalerilor-ioaniti-2-iunie-1247/> , 20.12.2017

Nistorescu 1

<http://laurlucus.ro/bibliotheca-lucus/stiinte-auxiliare/filosofia-istoriei-concepte-metodologie/statul-istorie-un> , 20.12.2017